

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
« МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ »

КУРСОВА РОБОТА (ПРОЕКТ)

З дисципліни «Актуальні проблеми цивільного права»
на тему: «Актуальні проблеми тлумачення принципів
цивільного права України»

Студента Добровольської
Варвари Олександрівни
Курсу I
групи: ГУбц-8-25-М₁Пр-Н(1,6зdc)
напряму Право
спеціалізація -
Керівник: Бровко Наталія
Іванівна, д.ю.н., професор
Оцінка: _____
Національна шкала _____
Кількість балів _____ ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Київ-2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВ УКРАЇНИ.....	4
1.1. Поняття та значення принципів цивільного права	4
1.2. Класифікація принципів цивільного права	5
1.3. Нормативне закріплення принципів законодавстві України	7
РОЗДІЛ 2 СИСТЕМА ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	11
2.1. Принцип верховенства права	11
2.2. Принцип рівності учасників цивільних правовідносин	13
2.3. Принцип автономії волі та свободи договору.....	16
2.4. Принцип неприпустимості зловживання правом.....	18
2.5. Принцип забезпечення відновлення порушених прав.....	20
2.6. Принципи справедливості, добросовісності та розумності в цивільному праві України	22
РОЗДІЛ 3 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	25
3.1. Проблеми узгодженості судової практики. Колізії між принципами та спеціальними нормами.....	25
3.2. Проблеми забезпечення добросовісності та запобігання зловживанню правом.....	28
3.3. Недостатня визначеність окремих принципів у законодавстві.....	31
3.4. Євроінтеграційні виклики у сфері принципів цивільного права... ..	33
3.5. Напрями вдосконалення реалізації принципів цивільного права.....	36
3.6. Впровадження європейських стандартів верховенства права. Підвищення правової культури учасників цивільних правовідносин.....	39
ВИСНОВОК.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	44

ВСТУП

Принципи цивільного права України становлять фундаментальні засади, на яких ґрунтується вся система цивільно-правового регулювання. Ці принципи визначають зміст, а також спрямованість правового регулювання приватноправових відносин, що виступають орієнтирами для тлумачення норм і застосування законодавства судами, а також іншими органами. У сучасних умовах реформування правової системи України, а також інтеграції до Європейського Союзу і трансформації суспільних відносин - таке значення принципів цивільного права суттєво зростає.

У процесі їх практичної реалізації виникає низка проблем, пов'язаних із неоднозначністю судової практики в країні, недостатньою визначеністю окремих принципів у законодавстві України, труднощами у забезпеченні добросовісності учасників цивільно-правових відносин, наявністю колізій між загальними та спеціальними нормами цивільного права. Ці проблеми потребують наукового аналізу. А також вироблення підходів до їх подолання.

Метою даної курсової роботи - є дослідження системи принципів цивільного права України, виявлення актуальних проблем їх реалізації ба також формування можливих напрямів удосконалення правозастосовної практики в цивільному праві. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: з'ясування теоретико-правової природи принципів цивільного права, аналіз їх системи, а також вивчення проблем реалізації в сучасних умовах нашого життя та формулювання пропозицій щодо шляхів вирішення певних проблем. Практичні шляхи вирішення дуже актуальні в умовах сьогодення.

Актуальність теми зумовлена необхідністю посилення ролі принципів цивільного права у забезпеченні: справедливості, добросовісності і правової визначеності в сфері цивільних правовідносин - це є важливим етапом для розвитку правової держави, а також гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКОПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1.1. Поняття та значення принципів цивільного права України

Принципи цивільного права України – це фундаментальні, керівні засади та ідеї, що визначають суть, зміст і напрямок розвитку всієї галузі цивільного права, регулюючи особисті майнові та немайнові відносини всіх учасників цивільного процесу. Ці принципи слугують фундаментом для всіх норм, що гарантують права та свободи, а також допомагають при укладенні нових договорів (непоіменованих), при застосуванні аналогії принципів права та захисті інтересів суб'єктів правовідносин, забезпечуючи справедливе та послідовне їх правове регулювання. Значення їхнє полягає в єдності правозастосування, а також забезпеченні прав та свобод, у створенні основи для розвитку цивільного законодавства, що підкреслює юридичну рівність і свободу учасників процесу.

Найбільш повне визначення і чітке формулювання принципів цивільного права дає теоретик Тобота Ю.А., який вважає (на його думку), що закріплені принципи у нормах цивільного права або такі, що виводяться зі змісту цих норм - є керівні ідеї, за допомогою яких і здійснюється цивільно-правове регулювання суспільних відносин. Вони визначають, яким чином можуть діяти, або зобов'язані діяти у цивільному обороті всі учасники цивільних правовідносин.[12]

Поняття принципів цивільного права:

а) Вихідні норми керівництва: це є основоположні ідеї і закономірності всього суспільного життя, які закріплені в праві, а також задають тон і спрямованість правового регулювання;

б) Фундамент галузі: принципи - відображають всю сутність та специфіку цивільного права, відображаючи зміст кожної норми;

в) Синонімічні терміни: у науці вживають схожі терміни «засади», «керівні положення», «основоположні ідеї», які є синонімами;[4]

Можна виділити і деякі основні ознаки принципів цивільного права.:

- Принципи цивільного права - це є основні вихідні положення прав людини і громадянина в цілому;

- Принципи права існують реально та об'єктивно, вони виступають як явища ідеологічно-практичного характеру, існують в самому праві, також зумовлені економічним, соціальним, політичним устроєм суспільства, особливостями функціонування політичної та економічної системи;

- Їм властивий послідовний регулятивний характер, адже принципи - це продукт об'єктивної свідомості й свідомої волі людей, які містять певні веління, приписи, правила поведінки, відповідальність, що реалізуються в життя суспільством і державою та регулюють стільки, скільки регулює саме право;

- Принципи права завжди повинні бути узгоджені між собою, а також з іншими елементами правового регулювання, бо розглядаючи саме відповідно принципи права, і формується система права.

Принципи цивільного права України мають дві функції:

Перша- насамперед виражає основні ідеї галузі права, які передусім зумовлюють напрямок її розвитку, основні вимоги направлені до розробки і прийняття нормативних актів, їх застосування у правозастосовній практиці, судовій сфері та поведінці учасників цивільних правовідносин. Оскільки саме принципи права вказують на реальний стан, переваги та недоліки суспільних відносин в державі.

Друга – виявляється вже при безпосередньому регулюванні суспільних відносин. Таким чином, відповідно ч. 2 ст. 8 ЦК України, при неможливості використання аналогії закону при регулюванні цивільних правовідносин, відносини регулюються відповідно до загальних засад, норм закону та цивільного законодавства (аналогія права).[1]

1.2. Класифікація принципів цивільного права

Розглядаючи принципи цивільного права, їх можна класифікувати за різними критеріям: від загальноправових (законність) до міжгалузевих (рівність сторін, свобода договору), галузевих (диспозитивність, неприпустимість свавільного втручання) та інституційних (якщо розглядається цивільне процесуальне право). Основні з цих принципів охоплюють рівність учасників, мають неприпустимість свавільного втручання у приватне життя, захищають свободу підприємництва.

Цивільне право, в силу свого використання, характеризується певними принципами. На мою думку можна назвати чимало принципів, що діють у тій чи іншій сфері цивільної практики та цивільно-правового регулювання. Наприклад, можна розглядати принципи виконання зобов'язань, принципи відповідальності за порушення суб'єктивних обов'язків. До загальних принципів відносять лише положення, які характерні загальним засадам, і властиві в цілому змісту цивільного права.[20]. ЦК України трактує такі загальні принципи цивільного права:

а) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя фізичної особи – Конституція України гарантує недоторканість особистого і сімейного життя фізичної особи (ст.32). Фізичній особі гарантоване право на особисте життя. Вона сама має право визначати своє особисте життя і можливість ознайомлення чи неознайомлення з ним інших осіб. Фізичній особі надається право на збереження у таємниці певних обставин свого особистого життя, яке є недоторканим. Обставини особистого життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, якщо обставини містять склад правопорушення, що підтверджено вироком суду, рішенням суду або постановою адміністративного органу (ст.293 ЦК України).

б) неприпустимість позбавлення права власності - крім випадків, передбачених законом. Згідно з Конституцією України приватна власність є

недоторкана. Конституція України проголошує непорушність права приватної власності(ст.41). Власність спричиняє і забезпечує майнову відокремленість всіх суб'єктів цивільних правовідносин. Кожний учасник цивільного обороту, який додержується норм права, має бути впевнений у тому, що його право власності не буде порушено, боце заборонено законом.[1]

в) свобода договору - Цивільне право не передбачає доступного вичерпного переліку договорів. В практиці можливе укладення договору, який хоч і не передбачений законом, але є таким, що йому не суперечить. Сторони мають бути вільними у виборі контрагента, також у визначенні умов договору з урахуванням вимог чинних правових актів та звичаїв ділового обороту.

г) свобода підприємництва - Конституція України гарантує право суб'єктам на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Особливим елементом змісту правової реалізації конституційної свободи особи є її відповідальність в межах закону та відповідальність держави і інших суб'єктів громадянського суспільства за правомірне дотримання та здійснення підприємництва в Україні. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності рівномірно до всіх учасників. Не допускається знецінення та зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції щодо інших учасників та недобросовісна конкуренція. Види й межі монополії встановлюються та визначаються законом. Відповідно до с т. 1 проекту ЦК України відносини у сфері підприємництва та господарської діяльності - це частина предмета цивільного права. ЦК України докладно передбачає норми та регулює підприємницьку діяльність фізичних та юридичних осіб.[3]

д) судовий захист будь якого цивільного права у разі його порушення - Конституція забезпечує кожному суб'єкту судовий захист його прав. Кожному учаснику гарантується право на апеляцію та оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого

самоврядування, посадових та службових осіб. Держава чи органи місцевого самоврядування відшкодовують матеріальну та моральну шкоду, яку завдано незаконними рішеннями або діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб при здійсненні ними дій чи рішень в межах своїх повноважень.

1.3. Нормативне закріплення принципів у законодавстві України

Всі принципи та норми цивільного права України закріплені в Конституції України та в Цивільному Кодексі України, а також визначають його базові основи: юридична рівність сторін, вільне волевиявлення усіх учасників, майнова самостійність учасників цивільних відносин, добросовісність, розумність, справедливість та верховенство права, зазначені в цих джерелах. Принципи спрямовують розвиток галузі цивільних відносин і регулюють майнові та особисті немайнові відносини, що ґрунтуються на цій рівності та свободі сторін. Нормативне правове закріплення цивільного права в законодавстві України становить основу правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин, що виникають між рівноправними учасниками, та гарантує їм рівні умови на всіх етапах цивільного процесу. Формування цивільних відносин має походження і ґрунтується на конституційних засадах, міжнародних нормативних актах, спеціальному цивільному законодавстві, а також актах підзаконного рівня, які деталізують або конкретизують загальні юридичні норми. В юридичній системі сучасного українського права цивільне законодавство відіграє однозначно значну ключову роль, оскільки воно охоплює найбільш широке коло суспільних відносин в цілому, що є фундаментом для функціонування та розвитку приватної сфери, ринкової економіки, економічного розвитку та захисту прав людини. Всі ці перелічені положення прямо безпосередньо впливають на зміст цивільно-правових норм, зокрема щодо укладення

цивільних договорів, захисту інтересів та прав власника, відшкодування майнової шкоди, терміни і порядок розгляду скарг та претензій та інших правочинів.[17]

Ключовим центральним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України, який прийнятий у 2003 році та чинний з 2004 року. Він послідовно та системно впорядкував цивільно-правові норми, а також врегулював положення та закріпив європейські стандарти регулювання приватноправових відносин. ЦКУ містить Загальну та Особливу частини, а також визначає правовий статус фізичних і юридичних осіб, порядок заключення договорів та настання відповідальності за недотримання норм закону. Важливою рисою цивільного законодавства є його комплексний характер та підхід, оскільки велику значну частину норм, що регулюють та впорядковують цивільні відносини, також містять інші закони та нормативні акти України. До таких належать закони «Про власність» (в історичному контексті), «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про захист прав споживачів», «Про авторське право і суміжні права», «Про оренду землі», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про електронну комерцію» та багато інших законів, які регулюють цивільні відносини в країні. Кожен із цих нормативно правових актів деталізує та розгалужує окремий сегмент цивільно-правових відносин, забезпечуючи їхню правову визначеність, стабільність і передбачуваність та прозорість.[5]

Однією з ключових тенденцій та напрямлень розвитку українського цивільного законодавства є імплементація міжнародних стандартів у сфері приватного права. Україна ратифікувала в законодавстві ряд міжнародних договорів, які стали необхідною та невід'ємною частиною національної правової системи та законодавства відповідно до статті 9 Конституції. Мова йдеться про Конвенцію, про захист прав людини і основоположних свобод, міжнародні акти в сфері інтелектуальної власності, договори про правову

допомогу та інші документи, які захищають права суб'єктів цивільних правовідносин. Судова практика Європейського суду з прав людини фактично стала невід'ємною частиною та інструментом тлумачення норм цивільного законодавства, зокрема у таких питаннях про захист честі, гідності, приватного життя, права власності та відшкодування шкоди.

Не менш важливим елементом нормативного забезпечення цивільного права є підзаконні акти: постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та відомств, інструкції, правила, методичні рекомендації. Хоча вони не мають сили закону, їхнє значення полягає в деталізації окремих процедур, визначенні технічних аспектів виконання норм цивільного законодавства. Наприклад, порядок державної реєстрації прав на нерухомість, правила укладання договорів у сфері електронної комерції, вимоги до бухгалтерського оформлення договорів — усе це передбачено у підзаконних актах. Проте такі акти повинні відповідати положенням Цивільного кодексу та не можуть виходити за межі його правового змісту.

Суттєве значення в нормативному закріпленні цивільного права має судова практика, зокрема правові висновки Верховного Суду, що забезпечують єдність застосування норм цивільного законодавства.[13] Хоч судові рішення не є джерелами права в класичному розумінні, їх вплив на практику є визначальним. Роз'яснення суду дозволяють заповнити прогалини законодавства, визначити правильне тлумачення норм, адаптувати правове регулювання до нових соціально-економічних умов. Особливо важливими є постанови Великої Палати Верховного Суду, що формують усталену практику щодо укладення договорів, стягнення збитків, визначення добросовісності та інших ключових інститутів.

Окремо варто зазначити вплив воєнного стану та перехідного правового режиму на розвиток цивільного законодавства України. В умовах збройної агресії Російської Федерації український законодавець змушений оперативно реагувати на нові правові виклики. Це стосується питань відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок бойових дій, захисту майнових

прав внутрішньо переміщених осіб, забезпечення виконання зобов'язань в умовах форс-мажору, врегулювання користування майном на територіях, що зазнали окупації. Відповідно, у нормативну базу вносяться зміни, спрямовані на захист прав громадян і бізнесу.

У контексті євроінтеграційного курсу України важливим напрямом розвитку цивільного законодавства є його гармонізація зі стандартами Європейського Союзу. Це передбачає адаптацію законодавства у сферах договірного права, захисту прав споживачів, ринку фінансових послуг, корпоративного регулювання, інтелектуальної власності та цифрової економіки. Європейські директиви і регламенти стають орієнтирами, що визначають вектор розвитку українських нормативних актів. Така адаптація поступово забезпечує прозорість, стабільність і передбачуваність правовідносин, що є необхідним для інтеграції українського громадянського суспільства та бізнесу до європейського правового простору.[13]

Отже, нормативне закріплення цивільного права в Україні є багаторівневою і складною системою, що складається з Конституції, Цивільного кодексу, спеціальних законів, міжнародних актів, підзаконних нормативних документів, а також судової практики, яка забезпечує правильне і сучасне застосування норм. Така система, з одного боку, забезпечує стабільність цивільного регулювання, а з іншого — дозволяє гнучко адаптувати законодавство до змін у суспільстві, економіці та міжнародному праві. Завдяки цьому цивільне право залишається фундаментальною галуззю, що гарантує реалізацію прав і свобод людини, захист прав власності, розвиток приватної ініціативи та ринкових відносин у сучасній Україні.[6]

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

2.1. Принцип верховенства права

Принцип верховенства права є одним із фундаментальних засадничих положень сучасної демократичної правової держави, що визначає зміст, спрямованість і спосіб функціонування всієї правової системи держави. Його сутність та мета полягає в утвердженні пріоритету права над державою, її органами та посадовими особами, а також у забезпеченні належного рівня захисту прав і свобод людини, як громадянина. Верховенство права проголошується у Конституції України, як один із основних принципів державного ладу в Україні (ст. 8), що підкреслює його перевагу та ключове значення для формування правової системи в країні, діяльності органів влади та взаємин між державою та людиною.[2]

У теоретико-правовому аспекті верховенство права означає передусім панування загальнолюдських цінностей, природних і невід'ємних прав людини, що стоять вище від волі законодавця. Це означає, що право не зводиться лише до сукупності нормативних актів, а базується на ідеї справедливості, свободи та рівності та прозорості. У класичній правовій філософії принцип верховенства права розглядався такими мислителями, як Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Г. Кельзен. Ці мислителі наголошували на тому, що держава повинна діяти в межах права, а закон має відповідати об'єктивним моральним засадам та ідеї справедливості і рівності[5]

Сучасне тлумачення та розуміння принципу верховенства права знайшло своє відображення у практиці Європейського суду з прав людини та документах Ради Європи. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що верховенство права включає такі ключові елементи, як правова визначеність, заборона свавілля, доступ до суду, ефективний судовий захист, пропорційність і рівність перед законом всіх учасників цивільного процесу.

Це означає, що правові норми мають бути чіткими, передбачуваними, прозорими, стабільними, а дії держави — обґрунтованими та пропорційними легітимній меті.

В діючому українському законодавстві принцип верховенства права є одним із наріжних каменів правової системи України. Його значення виходить далеко за межі декларативного положення Конституції України: він визначає вимоги до створення, тлумачення і застосування законів, а також є базовим орієнтиром діяльності судочинства та судової влади. Зокрема, Конституційний Суд України у своїх рішеннях має на меті та розкриває зміст верховенства права через такі складові, як справедливість, рівність, розумність, обґрунтованість рішень, пропорційність та недопущення надмірного втручання держави у приватне життя особи. Суд наголошує, що будь-які обмеження прав людини повинні бути обґрунтованими та мають відповідати конституційним принципам, бути необхідними у демократичному суспільстві та не перевищувати межі закону, визначені загальноновизнаними стандартами.

Однією з ключових ознак верховенства права є пріоритет прав і свобод людини над інтересами держави. Це правило означає, що людина, її життя, честь і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю в суспільстві, а держава повинна забезпечувати необхідне створення умов для повної реалізації цих прав. Звідси випливає і прогнозована вимога до законодавця, приймати такі закони, які відповідають конституційним гарантіям та міжнародним стандартам у сфері прав людини, та захищають її інтереси. Конституція України визначає та закріплює, що її норми мають найвищу юридичну силу в державі, а всі закони та інші нормативні акти повинні відповідати її положенням і не суперечити її нормам. Це забезпечує внутрішню узгодженість правової системи в країні та запобігає свавіллю державних органів зокрема.[6]

Ще одним важливим елементом, який необхідно розглянути, є принцип правової визначеності, який передбачає, що норми права мають бути

зрозумілими, доступними і передбачуваними для громадян. Людина повинна мати можливість прогнозувати і чітко розуміти правові наслідки своїх дій. Відсутність чіткості і доступності норм призводить до порушення прав людини, і тому такі норми підлягають перегляду, змінам або визнанню неконституційними. Саме практика судів, насамперед Верховного Суду й Конституційного Суду України, відіграє ключову роль у забезпеченні правової визначеності та втіленні принципу верховенства права на практиці.

Невід'ємною складовою частиною верховенства права є також незалежність і неупередженість судової влади в країні. Суд, який перебуває під впливом політичних чи економічних інтересів, не здатний забезпечити ефективний захист прав людини. Неупередженість і безкорисність судів обов'язкова. Саме тому реформа правосуддя та гарантії незалежності суддів є необхідними визначальними чинниками утвердження принципу верховенства права в Україні. ЄСПЛ неодноразово наголошував і підкреслював, що право на неупереджений справедливий суд є основою демократичного суспільства, а його чітка реалізація безпосередньо залежить від якості судової системи.

Принцип верховенства права має особливо ключове значення в умовах трансформаційних процесів, які переживає Україна. Європейська інтеграція та складна безпекова ситуація вимагають від держави дотримання найвищих правових стандартів, посилення гарантій захисту прав людини та створення прозорої системи управління та обґрунтованих рішень. У цей період важливим є забезпечення верховенства права у всіх сферах: як законодавчої так і судової та правоохоронної системи до економічної діяльності та сфери публічного управління.[10]

На мою думку, принцип верховенства права є основною вимогою до функціонування правової системи України й одним із ключових критеріїв демократичної держави. Він стабілізує та забезпечує належний баланс між владою та особою, гарантує стабільність правових відносин, захищає людину від свавілля можновладдя та створює передумови для розвитку економіки та

громадянського суспільства. Утвердження верховенства права в Україні є невід'ємною умовою формування ефективної та справедливої держави, інтеграції до європейського правового простору та забезпечення високого рівня захисту прав і свобод кожного громадянина.[10] Саме цей принцип визначає демократичне суспільство, яке керується не хаотичними рішеннями, а стабільною продуманою системою законів і підзаконних актів. Саме мета рівності перед законом захищає від свавілля та упереджених рішень. Конституційно закріплений принцип верховенства дає відчуття захищеності та можливості в правовому полі захисту власних інтересів.

2.2. Принцип рівності учасників цивільних правовідносин

Розглянемо принцип рівності учасників цивільних правовідносин. Він є однією з ключових засад цивільного права, що забезпечує демократичний, гуманістичний та справедливий характер регулювання приватноправових відносин у сучасній правовій системі України. Його нормативне тлумачення та закріплення, теоретичне осмислення та практичне застосування визначають саму природу цивільного права як галузі, що покликана регулювати відносини між юридично рівними та автономними суб'єктами, які вільно реалізують свої права та інтереси в межах правового поля.

У ст. 1 Цивільного кодексу України підкреслюється, що цивільне законодавство регулює майнові та особисті немайнові відносини, які ґрунтуються на юридичній рівності сторін, свободі їх волевиявлення та майновій самостійності сторін. Таким чином, розглядаючи рівність сторін, це не лише проголошується як декларація, а стає фундаментом для виникнення, зміни та припинення цивільних прав і обов'язків. Правова рівність сторін означає, що жоден із суб'єктів цивільних відносин не має владних повноважень чи адміністративного впливу щодо іншого у межах конкретного цивільного правовідношення.[7]

Передусім принцип рівності проявляється у тому, що усі учасники цивільних правовідносин наділені однаковою можливістю набувати та користуватися цивільними правами та обов'язками, володіти майном, укладати договори, виступати позивачами та відповідачами в суді. Фізичні особи, юридичні особи приватного та публічного права, держава та територіальні громади — усі вони, вступаючи у цивільні відносини, діють не як носії влади, а як рівноправні учасники, з рівними правами та обов'язками. Держава, наприклад, може укладати договори купівлі-продажу, підряду чи оренди на рівних умовах з приватними особами, й не має права використовувати свої владні механізми для отримання переваг у таких відносинах.

Ще одним важливим аспектом рівності сторін - є юридична самостійність учасників цивільних відносин. Кожен суб'єкт цивільного права сам визначає свою поведінку, обирає, вступати у правовідносини чи ні, формулює власні інтереси та шляхи їх реалізації, чітко розуміючи всі правові наслідки своїх дій. Самостійність передбачає здатність володіти майном, нести відповідальність, приймати рішення щодо своїх прав та обов'язків без примусу чи впливу інших учасників. У контексті рівності сторін - це означає, що ніхто не може нав'язати іншому свої умови поза механізмом вільного волевиявлення. Самостійне волевиявлення без тиску і примусу є ключовою ознакою прийнятих рішень на користь суб'єкта[17]

Важливим проявом принципу рівності є свобода договору, яка безпосередньо ґрунтується на юридичній рівності сторін. Суб'єкти цивільних правовідносин вільні у виборі контрагента, виду договору, його умов, термінів, способів виконання зобов'язань тощо. Жодна зі сторін не має пріоритетного чи особливого статусу під час договірної процедури. Не має бути упередженого тиску. Нав'язування умов договору або використання економічної чи адміністративної переваги суперечить природі рівності, а отже може бути підставою для визнання правочину недійсним чи застосування інших правових механізмів захисту.

Загальний принцип рівності сторін включає також рівність перед законом всіх учасників правовідносин. Це означає, що норми цивільного законодавства застосовуються до всіх суб'єктів однаково, незалежно від статусу, форми власності, соціального чи посадового становища, національності, мови, місця проживання чи інших критеріїв. Дискримінація у сфері цивільних правовідносин не допускається та прямо заборонена як Конституцією України, так і міжнародними актами, учасницею яких є держава. Дискримінація за любым із перелічених принципів є порушенням міжнародного права та права України, що передусім захищає права осіб, які мають цивільні відносини в державі та за її межами.

Окремої уваги потребує питання участі держави та її органів у цивільних відносинах. На перший погляд може здаватися, що за своєю природою держава — це суб'єкт, наділений владними повноваженнями, а тому принцип юридичної рівності не може застосовуватися до неї в повній мірі, як до інших суб'єктів цивільних відносин. Однак українське цивільне законодавство чітко визначає, що у цивільних правовідносинах держава завжди виступає на рівних умовах з іншими учасниками цивільного процесу не маючи і не використовуючи переваг публічної влади. Для забезпечення цієї рівності закон вказує, що шкода, завдана незаконними рішеннями органів влади чи їх посадових осіб, підлягає відшкодуванню державою у порядку, встановленому законом, що є гарантією захисту приватних суб'єктів від можливих зловживань органами самоврядування та їх посадовими особами..[20]

Рівність учасників цивільних правовідносин тісно пов'язана з інститутом цивільної дієздатності. Повна дієздатність фізичної особи надає їй можливість повною мірою брати участь у цивільних правовідносинах, тоді як обмежена чи часткова дієздатність визначає певні межі реалізації прав. Проте такі обмеження встановлюються не задля порушення рівності, а з метою захисту інтересів самої особи, її майна та третіх осіб від незаконного посягання, незаконні дії зацікавлених осіб. Таким чином, диференціація

дієздатності не суперечить принципу рівності, оскільки ґрунтується на об'єктивних критеріях і має соціально корисну спрямованість захисту майнових інтересів суб'єкта.

У практичному застосуванні принцип рівності реалізується також у судовому захисті цивільних прав. Усі учасники процесу мають рівні можливості для подання доказів, ознайомлення з матеріалами справи, оскарження рішень, участі у засіданнях, кваліфікованому захисту тощо. Судові процедури, передбачені цивільним процесуальним законодавством, забезпечують об'єктивність та неупередженість розгляду справ. Саме рівність прав сторін у суді гарантує ефективність судового захисту як основного механізму поновлення порушених цивільних прав і недопущення свавілля.[2]

Значення принципу рівності проявляється також у сучасних умовах цифровізації та розвитку нових правових інститутів, таких як електронні правочини, смарт-контракти, електронна комерція. В умовах швидкого розвитку технологій рівність сторін набуває нових форм, зокрема гарантує недопущення монопольного становища великих платформ чи зловживання своєю інформаційною або технічною перевагою.[20]

Таким чином можна зробити висновок, що принцип рівності учасників цивільних правовідносин відіграє фундаментальну роль у цивільному праві України. Він забезпечує свободу волевиявлення, самостійність, справедливість та баланс інтересів учасників приватноправових відносин, створюючи правові умови для ефективної реалізації прав і свобод кожної особи, недопущення монополій та зловживань. Юридична рівність виступає не лише теоретичною концепцією, а реальним механізмом гарантування правового порядку у сфері приватного права, що відповідає вимогам демократичної, соціальної та правової держави. Саме утворення демократичної правової держави створює умови для рівності сторін в різних напрямках цивільних відносин, а саме в приватному праві, договірному праві, праві інтелектуальної власності тощо.

2.3. Принцип автономії волі

Розглядаючи теорію цивільного права, автономія волі тісно пов'язана з такими ключовими категоріями, як свобода договору, диспозитивність правового регулювання та приватна ініціатива. Свобода договору, будучи практичним проявом автономії волі, включає можливість особи вирішувати, чи вступати в договірні відносини, з ким саме укласти договір, тобто вільний вибір контрагента, який зміст надавати своїй угоді та яку форму обирати. Законодавство України у сфері цивільного права значною мірою ґрунтується на диспозитивних нормах, які надають сторонам право самостійно врегулювати свої відносини, відступаючи від загальних правил, якщо це не суперечить вимогам закону, моральним засадам суспільства чи публічному порядку.[18]

Автономія волі також передбачає рівність сторін учасників. Жодна зі сторін у цивільному правовідношенні не має владних повноважень щодо іншої, а їхні дії ґрунтуються на взаємній згоді, є добровільними. Саме добровільність є ключовою умовою для виникнення більшості цивільних правовідносин. Воля суб'єкта має формуватися без будь-якого тиску та примусу, погроз чи обману, що забезпечується і захищається правовими нормами чинного законодавства. У разі виявлення порушення свободи волевиявлення правочин може бути визнаний недійсним.

Разом з тим автономія волі не є абсолютною. Закон встановлює межі, які обмежують надмірний прояв свободи з метою охорони прав третіх осіб, публічних інтересів, моральності та справедливості. Наприклад, сторони не можуть укласти договори, що порушують закон, суперечать моральним засадам чи спрямовані на обходження правових приписів. Деякі види договорів регулюються виключно імперативними нормами, які не дозволяють сторонам-учасницям відступати від встановлених правил, наприклад у питаннях захисту прав споживачів чи регулювання житлових правовідносин тощо.

У міжнародному приватному праві принцип автономії волі проявляється у можливості сторін обирати право, яке регулюватиме їхній договір. Це особливо важливо для зовнішньоекономічних контрактів, де учасники правовідносин із різних юрисдикцій мають можливість визначити найбільш оптимальну правову систему для регулювання своїх взаємин. Такий підхід сприяє розвитку міжнародної торгівлі, а також підвищує передбачуваність та стабільність у договірних відносинах.

Принцип автономії волі зокрема забезпечує свободу приватної ініціативи, він дозволяє особам формувати свої правовідносини відповідно до власних потреб та інтересів, сприяє розвитку ринкових відносин і закріплює демократичні цінності. Водночас цей принцип існує в гармонії з вимогами закону та суспільства, що забезпечує баланс між свободою сторін і захистом загального блага.[10]

2.4. Принцип неприпустимості зловживання правом

Принцип недопустимості зловживання правом є одним із фундаментальних засад цивільного законодавства України, що спрямований на забезпечення справедливості, добросовісності та рівності учасників цивільних правовідносин. Його сутність та мета полягає в тому, що кожна особа, реалізуючи свої суб'єктивні цивільні права, повинна утримуватися від дій, які порушують права, свободи чи законні інтереси інших осіб, суперечать моральним засадам суспільства або здійснюються з неправомірною метою, порушуючи закон. Іншими словами, надання людині широких повноважень у сфері цивільних відносин не означає безконтрольної свободи; межі використання прав визначаються законом, принципами добросовісності та справедливості.

Цивільний кодекс України напряду закріплює заборону зловживання правом, встановлюючи норми, що не допускаються дії, які вчинені з наміром

заподіяти шкоду іншій особі в корисних цілях, а також здійснення права у спосіб, який суперечить його соціальному призначенню. Такий підхід узгоджується з європейською правовою традицією, де інститут заборони зловживання правом давно є невід'ємним елементом правового регулювання. У практиці Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслювалося, що права не можуть використовуватися для знищення АБО порушення прав інших або з метою, яка прямо протилежна їх призначенню.[19]

Зловживання правом може проявлятися у різних формах заподіяння шкоди. Однією з найпоширеніших є шикана, тобто здійснення права виключно з наміром завдати шкоди іншому учаснику правовідносин. Наприклад, подання позову, який не має правового підґрунтя, базується з єдиною метою ускладнити діяльність особи чи погіршити становище іншої особи, може бути кваліфіковане судом як зловживання. Іншою формою є надмірне використання права. Коли особа формально діє в межах дозволеного, але її дії є явно несумлінними в ситуації та порушують баланс інтересів сторін. У таких випадках суди обов'язково зобов'язані оцінювати не лише юридичний зміст дій, а й їхню добросовісність та відповідність соціальній меті відповідного права.[5]

Також має особливе значення принцип недопустимості зловживання правом у сфері договірних відносин. Договір, як правочин передбачає свободу волевиявлення сторін, однак ця свобода не є абсолютною. Використання договірних механізмів для тиску на контрагента, нав'язування невігідних умов, надання неправдивої інформації, затягування виконання зобов'язань чи створення штучних перешкод, замовчування ризиків також може розглядатися як зловживання правом. Принцип добросовісності, який тісно пов'язаний із заборонаю зловживання, вимагає, щоб кожна сторона діяла відкрито, прозоро, чесно та в межах розумного, не порушуючи права іншої сторони.

Важливим є те, що наслідком встановлення факту зловживання правом є судовий захист постраждалої сторони, який може включати можливу відмову у захисті прав порушника, застосування принципу недопущення вигоди з протиправної поведінки, а також відшкодування завданих збитків потерпілій стороні. Суди мають право не лише відмовити у задоволенні вимог особи, яка зловживає своїм правом стосовно іншої сторони, а й покласти на неї додаткові обов'язки по відшкодуванню, якщо цього потребує відновлення справедливості. Такий підхід права сприяє формуванню захищених стабільних та передбачуваних цивільних відносин, у яких кожна сторона-учасниця усвідомлює та чітко розуміє відповідальність за неправомірне використання своїх повноважень.[20]

Суттєвим аспектом у цивільних відносинах є й виховна функція принципу недопустимості зловживання правом. Цей аспект формує у громадян розуміння того, що реалізація своїх прав потребує відповідального ставлення та врахування юридичних інтересів інших учасників суспільних відносин. Це сприяє зміцненню довіри сторін у цивільному обороті, розвитку партнерських відносин між суб'єктами, довіра до правової оцінки своїх дій та підвищенню правової культури населення загалом.

Таким чином, принцип недопустимості зловживання правом всіма сторонами суспільних відносин є однією з ключових норм цивільного права України, що забезпечує ефективне та справедливе функціонування правової системи країни, як законодавчої так і виконавчої. Він спрямований на захист балансу інтересів сторін, запобігання недобросовісній поведінці та утвердження цивілізованих стандартів взаємодії між суб'єктами правовідносин. Реалізація цього принципу гарантує, що право слугуватиме не інструментом тиску чи шкоди, а засобом досягнення законних та суспільно корисних цілей для суб'єктів правовідносин.[17]

2.5. Принцип забезпечення відновлення порушених прав

Одним із ключових засадничих начал цивільного права України є принцип забезпечення відновлення порушених прав, який гарантує кожній особі можливість отримати ефективний захист у разі порушення, невизнання або оспорювання її суб'єктивних прав. Цей принцип закріплений у статті 16 Цивільного кодексу України, де визначено способи захисту цивільних прав та інтересів учасників, а також у Конституції України, яка гарантує кожному «Право на судовий захист». Він відображає фундаментальне положення: порушене право не лише повинно бути визнано, як порушене, а й реально поновлено у тому стані, в якому воно існувало до порушення, або якщо це не є можливим, то компенсоване у належний спосіб.

У центрі контексту цього принципу лежить ідея справедливості. У демократичній, правовій державі, держава не просто визнає права людини, а й бере на себе обов'язок забезпечити їх захист, реальне та повне відновлення у випадку порушення. Такий підхід держави спрямований на відновлення рівноваги між сторонами цивільних правовідносин, та на усунення наслідків протиправної поведінки та недопущення безкарності за причинення шкоди. Таким чином, принцип відновлення порушених прав в правовій системі виступає механізмом гарантування стабільності цивільного обороту відносин та захисту особи.[2]

Відновлення порушених прав у цивільному праві передбачає комплекс засобів, які застосовуються залежно від характеру правопорушення. До них належать: визнання права; припинення дії, яка порушує право; відшкодування майнової та моральної шкоди; стягнення збитків; повернення майна з чужого незаконного володіння; визнання правочину недійсним; припинення або зміна правовідносин, а також інші способи захисту, передбачені законом або договором. Застосування цих інструментів впливу має на меті відновити правове становище постраждалої особи у максимально можливій мірі.

Важливим елементом цього принципу є його універсальність: він поширюється на всі види цивільних правовідносин — договірні, деліктні, корпоративні, спадкові тощо. Незалежно від сфери діяльності, зміст прав чи статусу учасників, кожен має право вимагати поновлення своїх порушених прав. В сучасному світі особливого значення цей принцип набуває в умовах зростання складності цивільного обороту, появи нових форм економічної діяльності, цифрових правовідносин. Так, наприклад, у сфері електронної комерції відновлення прав може означати повернення коштів, відновлення доступу до цифрових активів, виправлення неправомірних дій сервісу, відновлення доступу до інформації тощо[17]

Принцип забезпечення відновлення порушених прав нерозривно пов'язаний із правом на справедливий суд, закріпленим законодавчо у статті 55 Конституції України, та міжнародними стандартами, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Відновлення порушених прав забезпечується через можливість сторони звернення до суду, арбітражу, нотаріальних органів або використання позасудових механізмів вирішення спорів. Однак саме судова форма захисту залишається ключовою, оскільки гарантує об'єктивність і неупередженість розгляду справи.

Суттєвою та ключовою особливістю цього принципу є те, що відновлення прав має бути ефективним, спрямованим на вирішення проблеми, а не формальним. Це означає, що застосований спосіб захисту має реально усунути наслідки правопорушення, а не просто визнати його. Наприклад, якщо майно незаконно утримується іншою особою, то суд не просто констатує право власника на майно, а й ухвалює рішення про повернення майна. Якщо репутація постраждалої особи була безпідставно принижена, то поряд із визнанням інформації недостовірною, може бути присуджене відшкодування моральної шкоди або збитки, які спричинені даною інформацією.[[6]

Не менш важливим аспектом принципу відновлення порушених прав є процесуальна доступність відновлення прав. Законодавство надає потерпілій

особі можливість захищати інтереси без надмірних процедурних бар'єрів, передбачає також презумпцію добросовісності учасників цивільних відносин, сприяє реалізації права на доказування та розгляд доказових матеріалів. Особливо це важливо у справах, де одна зі сторін є слабшою, або більш вразливою — споживач, наймач, неповнолітня особа або особа повністю або частково недієздатна. Держава через норми матеріального та процесуального права створює умови для реального поновлення їхніх прав, у тому числі шляхом встановлення спеціальних механізмів захисту та відшкодування.

Велике значення принципу відновлення порушених прав має також виконання превентивної функції. Знаючи, що будь-яке незаконне порушення чужого права може бути захищене, ліквідоване і спричинити відповідальність, учасники цивільного обороту утримуються від будь-яких протиправних дій. Це підвищує рівень правової культури в суспільстві, довіру до правової системи в цілому та стабільність суспільних відносин. Для бізнесу цей принцип означає передбачуваність та прозорість правового середовища: якщо права компанії порушені, то вона має можливість їх ефективно відстояти і поновити.

У практичному вимірі важливим аспектом є також те, що відновлення порушених прав може здійснюватися як у натуральній формі, так і через компенсаційні механізми. Натуральна форма відновлення прав передбачає повернення речі, усунення перешкод у користуванні, виконання зобов'язань у натурі. Компенсаційна форма - включає виплату збитків, неустойки, моральної шкоди. Вибір способу залежить від конкретних обставин, можливості відновити право потерпілої особи в первинній площині і спрямований на максимальний захист інтересів потерпілої особи.[13]

Зміст і дія принципу забезпечення відновлення порушених прав постійно розвивається. Судова практика, зокрема практика Верховного Суду, конкретизує межі застосування різних способів захисту, а також роз'яснює, у яких випадках певний спосіб є найбільш ефективним і відповідає суті

порушеного права суб'єкту. Це розділяє і сприяє уніфікації правозастосування та підвищує якість правового захисту.

Роблячи висновок можна з впевненістю сказати, що принцип забезпечення відновлення порушених прав є фундаментом цивільно-правового регулювання. Цей принцип гарантує реальність і дієвість прав людини та суб'єктів цивільних відносин, забезпечує справедливість і правопорядок у суспільстві, дотримання норм права. Його реалізація сприяє формуванню правової культури в суспільстві, стабільності цивільного обороту та довірі до правової системи населення. У сучасних умовах цей принцип залишається одним із ключових механізмів захисту особи, що підтверджує його доступність, універсальність і значення для розбудови правової держави в Україні.

2.6. Принципи добросовісності, справедливості та розумності в цивільному праві України

Принципи добросовісності, справедливості та розумності є необхідними ключовими ознаками цивільного права України та мають фундаментальне значення для стабільності і регулювання цивільних правовідносин. Відповідно до статті 3 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), загальними засадами цивільного законодавства визнаються: справедливість, добросовісність та розумність. Закріплення цих фундаментальних принципів на рівні кодифікованого акта свідчить про їхню багаторівневу системоутворюючу роль у правовому регулюванні.[16]

Вище зазначені принципи мають універсальний характер і застосовуються до всіх без винятку цивільних правовідносин — як договірних, так і недоговірних. Вони слугують явним орієнтиром для правотворчої діяльності, тлумачення норм права та їх практичного застосування судами.

Принцип добросовісності в цивільному праві

Принцип добросовісності в цивільному праві полягає в обов'язку учасників цивільних правовідносин діяти чесно, сумлінно та відкрито, утримуючись від зловживання своїми правами, не мати злочинного наміру. Відповідно до статті 13 ЦК України, при здійсненні цивільних прав, особа повинна дотримуватися вимог добросовісності, розумності та справедливості, а також не допускати дій, спрямованих на шкоду іншій особі. Добросовісність, як принцип, особливо чітко проявляється у зобов'язальних правовідносинах.[13]. Згідно зі статтею 509 ЦК України, зобов'язання має обов'язково ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості. Що це може означати, що сторони повинні належним чином виконувати взяті на себе обов'язки, не створювати штучних перешкод для реалізації прав іншої сторони та не використовувати формальні прогалини в законі для отримання необґрунтованих переваг, не вчиняти умисної шкоди.

Недотримання принципу добросовісності може мати негативні правові наслідки для учасників, зокрема визнання правочину недійсним, відмову в судовому захисті або застосування заходів цивільно-правової відповідальності, відшкодування спричиненої шкоди, та інші заходи, які застосовуються в конкретних випадках.

Принцип справедливості та його значення[16]

Принцип справедливості є морально-правовою категорією, що передбачає рівність учасників цивільних правовідносин, виключає монопольні переваги одного з учасників, передбачає пропорційність прав та обов'язків, а також співмірність відповідальності вчиненому правопорушенню. Цей принцип має особливе значення у процесі тлумачення та застосування норм цивільного законодавства в практичному використанні.

Справедливість, як принцип права, активно застосовується судами при вирішенні спорів, пов'язаних із визначенням розміру відшкодування шкоди (стаття 1166 ЦК України), моральної шкоди, неустойки, а також при зміні або розірванні договорів відповідно до статті 651 ЦК України. У таких випадках

суд зобов'язаний враховувати баланс інтересів сторін і не допускати необґрунтованого обмеження прав однієї з них, врахувати всі наслідки спричиненої шкоди.

Принцип справедливості виконує стабілізаційну функцію, також забезпечує гуманістичну спрямованість цивільного права та сприяє підвищенню довіри громадян до судової системи.

Принцип розумності в цивільно-правовому регулюванні[18]

Принцип розумності передбачає здійснення цивільних прав і виконання обов'язків у межах логіки, при здоровому глузді та загальноприйнятих соціальних стандартів поведінки. Його застосування спрямоване на запобігання формалізму та надмірному буквальному тлумаченню норм права.

Розумність є важливим ключовим аспектом в прийнятті рішень 627 ЦК України. Можна розглянути приклад, хоча сторони є вільними в укладенні договору та визначенні його умов, зміст таких умов повинен відповідати вимогам розумності та не порушувати баланс інтересів всіх учасників договору. Відповідно до статті 628 ЦК України, умови договору визначаються за домовленістю сторін, але вони не можуть суперечити загальним засадам цивільного законодавства, і діяти в його рамках.

У судовій практиці принцип розумності застосовується для оцінки строків виконання зобов'язань, обґрунтованості витрат, розміру відповідальності та адекватності поведінки сторін у конкретних обставинах.

Як висновок, принципи добросовісності, справедливості та розумності є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими засадами цивільного права України, які доповнюють один одного. Вони забезпечують ефективне правове регулювання цивільних правовідносин, сприяють захисту прав та законних інтересів учасників цивільного обороту, а також формують основу для справедливого й обґрунтованого правозастосування. Реалізація фундаментальних цих принципів є необхідною умовою утвердження верховенства права та розвитку правової держави в Україні.[10]

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА.

3.1. Проблеми узгодженості судової практики. Колізії між принципами.

Всі принципи цивільного права закріплені в Цивільному Кодексі України (ЦКУ) також виконують роль орієнтирів для законодавця, правозастосовчої та судової практики вдержаві. Проте в межах сучасних соціально-економічних реалій України реалізація цих принципів стикається із низкою значних проблем, що гальмують розвиток справедливого, передбачуваного й ефективного цивільного правосуддя.

Основні проблеми реалізації принципів цивільного права в Україні[19]

1. Значні труднощі адаптації принципів до цифрової трансформації правових відносин. Однією з найактуальніших проблем цієї сфери діяльності є невідповідність традиційних цивільно-правових конструкцій сучасним формам цивільних відносин, що виникають у контексті всієї цифрової економіки, електронної комунікації, інтелектуальної власності та цифрових прав. Наприклад, існуючі проблеми правового регулювання цифрової спадщини — таких об'єктів, як цифрові активи, аккаунти та інтелектуальні права, які не завжди мають чітке формулювання і визначення в Цивільному кодексі — породжують неоднозначні трактування та підходи до застосування принципів та їх практичної реалізації, зокрема рівності та юридичної визначеності та доступності.

Також виникають труднощі в регулюванні електронних договорів, смарт-контрактів та нових форм правочинів, де класичні принципи свободи договору та юридичної визначеності стикаються з специфічними технічними особливостями їх реалізації.

2. Неврегульованість самого правового статусу нових суспільних відносин[12] Цивільне законодавство інколи в своїх законотворчих проектах відстає від реалій суспільного життя. Наприклад, відсутність чітких норм щодо правового статусу нових цифрових правовідносин (цифрові об'єкти, платформи для обміну, криптоактиви) ускладнює реалізацію принципів рівності сторін, рівності отримання інформації, свободи розпорядження майном та захисту прав власності, створює нормативні “прогалини” при розгляді справ та формує неоднакову практику вирішення спорів у судах.

3. Існуючі проблеми у сфері захисту прав споживачів. Аналіз сучасної науки й практики показує, що сучасне цивільне законодавство України не завжди узгоджено і крокує паралельно з міжнародними стандартами, наприклад, із Директивою ЄС 2019/771 про права споживачів, особливо щодо невідповідності товару умовам договору. Така невідповідність норм створює складнощі в реалізації принципів захисту легітимних очікувань сторін договору, добросовісності та справедливості, а також породжує різні підходи для розгляду в судовій практиці щодо тлумачення прав і обов'язків сторін. [20]

4. Сучасні проблеми з правовою визначеністю й передбачуваністю наслідків правочинів. Однією з існуючих ключових проблем є неоднаковість підходів до визначення правових наслідків правочинів та тлумачення норм ЦКУ при визнанні угод та правочинів недійсними. Це пов'язано з недостатністю чітких критеріїв і правил для оцінювання помилок, обману чи зловживання правом, а також із визначенням впливу суб'єктивних факторів при оцінюванні обставин справи.

Проблеми узгодженості судової практики

1. Сутність проблем узгодженості

Узгоджена судова практика — це ситуація, коли суди застосовують законодавські норми та принципи правозастосування послідовно, забезпечуючи передбачуваність судових рішень. У цивільному праві України на практиці часто спостерігається випадки розбіжності у підходах до

тлумачення одних норм і тих самих норм у спорах, що породжує юридичну невизначеність.

Основними причинами такої несистемності є:[13]

-неоднакове розуміння принципів суддями різних інстанцій (місцеві суди, апеляційні суди, Верховний Суд);

-відсутність достатньої кількості узагальнень практики Верховного Суду щодо застосування складних норм цивільного права;

-недостатня юридична культура правозастосування в окремих випадках.

2. Війна як фактор впливу на судову практику

Особливу увагу привертає і потребує питання узгодженості практики у справах, пов'язаних із наслідками війни — встановлення фактів, пов'язаних із загибеллю особи, вимушеним переселенням, правами на майно на тимчасово окупованих територіях, пошкодження майна, внаслідок збройної агресії тощо. Верховний Суд намагається формувати єдині підходи до таких спорів, але перехід правових конструкцій мирного часу до умов війни створює додаткові труднощі в розгляді таких справ і встановленні обставин. Урядові рекомендації та судові роз'яснення ще не завжди мають обов'язковий характер, що породжує різні підходи в рішеннях місцевих і апеляційних судів. supreme.court.gov.ua. Скоріш за все вони мають рекомендаційний характер розгляду.

3. Відсутність ефективних механізмів тлумачення спорних норм[21]

Судова практика України поки що не адаптована і недостатньо систематизована в частині узагальнення підходів щодо таких питань:

-своєрідні правила доказування в цивільних спорах;

-питання встановлення юридичних фактів (факти, що мають значення для цивільних правовідносин);

-правові наслідки недійсних правочинів;

-оцінка доказів, пов'язаних з цифровими та електронними доказами.

Це все створює ризик отримання різних рішень за схожих правових обставин, що суперечить вище розглянутому принципу рівності перед законом і судом.

Практичні наслідки та шляхи вирішення

1. Наслідки недостатньої узгодженості практики

Нестабільна судова практика у цивільних спорах підриває та знижує рівень довіри до правової системи, збільшує витрати на захист прав (через необхідність апеляцій і касацій), знижує інвестиційну привабливість країни для інвесторів, в силу своєї неузгодженості і суперечить загальному напрямку і тренду на інтеграцію українського суспільства до європейських стандартів.[19]

2. Пропозиції щодо вдосконалення

Для подолання існуючих проблем і підвищення узгодженості законодавчої та виконавчої практики доцільно:

а) Посилити роль узагальнень для судової практики Верховного Суду та створити ефективний діючий механізм обов'язкового врахування таких узагальнень місцевими судами.

б) Переглянути та удосконалити законодавче регулювання нових цивільно-правових відносин (цифрові активи, електронні договори, цифрові платформи), щоб принципи цивільного права мали чіткі орієнтири для їх практичного застосування.

в) Підвищити професійну підготовку суддів і правників у сфері знань новітніх правових технологій та взаємодії їх з принципами цивільного права.

г) Активізувати науково-практичні обговорення спорних питань у сфері роз'яснення цивільноправових норм, що допоможе формувати єдині підходи до тлумачення норм.

Реалізація принципів сучасного цивільного права в Україні сьогодні стикається з численними перешкодами та викликами, що зумовлені як змінами в суспільних відносинах (цифровізація, війна, економічні зміни), так і внутрішньою неврегульованістю окремих правових конструкцій. Важливо

не лише закріпити принципи права в законі, а й забезпечити їх практичну реалізацію та виконання через єдину, послідовну судову практику. Узгодженість правозастосування та єдиного розуміння має стати ключовим завданням для підвищення справедливості, передбачуваності та ефективності цивільного правосуддя в Україні.[11]

3.2. Проблеми забезпечення добросовісності та запобігання зловживанню правом.

Тісно пов'язаним своєю суттю із принципом добросовісності є принцип недопустимості зловживання правом, закріплений у ст. 13 ЦК України. Законодавець прямо упереджує і забороняє дії, спрямовані на завдання шкоди іншій особі, а також інші форми можливого зловживання цивільними правами. Таким чином, здійснення суб'єктивного цивільного права не є абсолютним, воно обмежується необхідністю дотримання прав та законних інтересів інших учасників цивільних правовідносин.

Однак, при використанні на практиці, реалізація цих принципів супроводжується низкою проблем, що зумовлено як недосконалістю законодавчого регулювання, так і складністю їх застосування судами.[13]

Основні проблеми забезпечення принципу добросовісності:

а) Однією з діючих ключових проблем забезпечення добросовісності є відсутність чіткого формулювання законодавчого визначення поняття «добросовісність». ЦК України не містить легального визначення для цього принципу, що зумовлює його оціночний та загальний характер. З одного боку, це надає судам можливість гнучко та корегативно реагувати на конкретні обставини справи, а з іншого – створює ризик суб'єктивного підходу до справи та неоднакового застосування норм права за схожими обставинами.

б) Наступною проблемою цього принципу є складність доведенні недобросовісної поведінки. У цивільному процесі діє принцип змагальності, це дуже розповсюджена практика, відповідно до якої кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається. Здебільшого встановлення недобросовісності часто пов'язане з аналізом внутрішніх мотивів поведінки особи, що значно ускладнює доказування обставин та може призводити до формального підходу судів.

Крім того, проблемним є питання рівного співвідношення принципу добросовісності з принципом свободи договору. У цивільній практиці нерідко виникають ситуації, коли сторона формально діє в межах договору, але фактично порушує баланс інтересів іншої сторони договору. У таких спірних випадках суди не завжди готові та визнають поведінку сторони недобросовісною, посилаючись на трактування автономії волі та свободу договірних відносин.[19]

Проблеми запобігання зловживанню цивільними правами

Зловживання правом є одним із самих найбільш небезпечних явищ у сфері цивільних правовідносин, оскільки формально правомірна поведінка використовується з протиправною метою. Основною проблемою у сфері зловживання правом немає чітких критеріїв відмежування зловживання правом від правомірного здійснення суб'єктивного права.

Стаття 13 ЦК України містить загальну заборону зловживання правом, проте не наводить інформативно вичерпного переліку його форм. Унаслідок цього суди на практиці вимушені самостійно формувати підходи до кваліфікації відповідних дій та відповідальності. Це призводить до неоднорідності та неузгодженості судової практики, коли за схожих фактичних обставин ухвалюються різні рішення.[20]

Особливо гостро проблема зловживання правом проявляється на практиці у сфері процесуальних прав, зокрема при поданні численних безпідставних позовів, затягуванні судового розгляду, зловживанні правом на апеляційне та касаційне оскарження. Хоча процесуальне законодавство

передбачає певні запобіжники законодавчо, на практиці вони не завжди є ефективними.

Ще однією значною проблемою є обмеження застосування санкцій за зловживання правом. Суди здебільшого на практиці обмежуються відмовою в захисті права, рідше вони застосовують відшкодування шкоди або інші цивільно-правові наслідки. Такий підхід не завжди є дієвим, має превентивний ефект і не стимулює добросовісну поведінку учасників цивільних правовідносин.

Шляхи вдосконалення забезпечення добросовісності та запобігання зловживанню правом

Для підвищення ефективності реалізації принципу добросовісності доцільним є розроблення єдиних підходів до його тлумачення та роз'яснення, зокрема шляхом узагальнення судової практики Верховним Судом. Це сприятиме формуванню стабільних критеріїв оцінки поведінки сторін як добросовісної або недобросовісної.[19]

Важливим напрямом у цій сфері є також розширення практики активного застосування ст. 13 ЦК України, зокрема шляхом чіткого розмежування та обґрунтування судами наявності ознак зловживання правом у кожному конкретному випадку. Це дозволить посилити превентивну функцію цивільного права по відношенню до кожного випадку.

Крім того, доцільним і необхідним є підвищення правової культури всіх учасників цивільних правовідносин, адже добросовісність не може бути забезпечена виключно примусовими механізмами, а і розумінням. Формування поваги до права, до його учасників та усвідомлення меж здійснення суб'єктивних прав - є необхідною умовою ефективного функціонування цивільного обороту в правовій системі.

Проблеми забезпечення добросовісності та запобігання зловживанню правом є одними з найактуальніших і обговорюваних у сучасному цивільному праві України. Їх наявність перед усім зумовлена оціночним характером відповідних принципів, загальним трактуванням принципів,

складністю доказування недобросовісної поведінки та відсутністю єдності судової практики. Вирішення цих нагальних проблем можливе шляхом удосконалення правозастосування, формування сталих судових підходів, формування та ознайомлення з чіткими нормами та підвищення рівня правової свідомості учасників цивільних правовідносин.

3.3. Недостатня визначеність окремих принципів у законодавстві

Водночас однією з актуальних проблем сучасного законодавства України є недостатня визначеність окремих принципів права, що негативно впливає на законодавчу сферу, юридичну визначеність учасниками, ефективність правового регулювання та стабільність судової практики.

Недостатня зрозумілість та визначеність принципів у законодавстві проявляється насамперед у відсутності чіткого нормативного закріплення їх змісту, меж його застосування та правових наслідків порушення. Таким чином, хоча у Цивільному Кодексі України закріплено низку основоположних принципів цивільного законодавства (зокрема, справедливість, добросовісність, розумність, свободу договору, неприпустимість зловживання правом), їх формулювання здебільшого має загальний, декларативний характер і не має чіткого визначення. Законодавець, який визначає ці принципи, не завжди розкриває їх конкретне змістовно глибоке наповнення, залишаючи широке поле для різного тлумачення.[19]

З одного боку, абстрактність принципів є їхньою природною ознакою, адже саме завдяки цій ознаці вони можуть застосовуватися до різноманітних життєвих ситуацій на практичному рівні. Однак надмірна їх невизначеність призводить до великих проблем у правозастосуванні, оскільки на практиці різні суди можуть по-різному тлумачити один і той самий принцип, що порушує принцип правової визначеності та єдності судової практики.

Особливо це стосується принципів добросовісності, справедливості та розумності, які активно використовуються судами, але в інформативному полі не мають чітких законодавчих критеріїв.

Недостатня визначеність деяких окремих принципів також ускладнює їх співвідношення між собою та з конкретними нормами цивільного права. У правозастосовній діяльності дуже часто виникають ситуації, коли принципи права вступають у певне протиріччя між собою або по-різному впливають на вирішення спору. Таким чином за відсутності законодавчо визначених пріоритетів чи механізмів узгодження таких принципів суд просто змушений самостійно визначати на свій розсуд, який із них має переважну силу в конкретній справі, що підвищує ризик суб'єктивізму на практиці.[17]

Крім того, недостатня визначеність принципів у законодавчій сфері ускладнює прогнозованість та відкритість правових наслідків для учасників правовідносин. Суб'єкти цивільного права не завжди можуть прогнозувати та передбачити, як саме суд оцінить їх дії та їхню поведінку з позицій добросовісності чи розумності, що знижує розуміння та рівень правової визначеності та довіри до правової системи загалом. У таких недосконалих умовах принципи права можуть перетворюватися з інструменту забезпечення справедливості на засіб впливу довільного втручання у приватноправові відносини.

Проблема в недостатньої визначеності принципів права зумовлена також динамічним і швидким розвитком суспільних відносин, який не завжди супроводжується своєчасним і реактивним оновленням законодавства. Принципи, які були закріплені у нормативних актах, часто формулювалися з урахуванням попередніх соціально-економічних умов і не повною мірою відповідають сучасним викликам, які виникають у суспільному житті. У результаті тлумачення цих принципів значною мірою переноситься у сферу судочинства до судової практики, що, з одного боку, сприяє розвитку права, а з іншого — поглиблює проблему неодноковості та неоднозначного застосування.[1]

Подолання цієї недостатньої визначеності окремих принципів права у законодавстві потребує детального комплексного підходу. По-перше, доцільним і необхідним є більш детальне розкриття змісту принципів у законодавчих актах та їх доповненнях або в офіційних роз'ясненнях вищих судових інстанцій. По-друге, важливу роль відіграє формування сталої деталізованої та узгодженої судової практики, яка б виробляла чіткі зрозумілі підходи до застосування принципів права у різних типових ситуаціях. По-третє, необхідним є активне використання доктринальних напрацювань юридичної науки, які сприяють послідовному системному тлумаченню принципів права.

Отже, недостатня визначеність та формулювання окремих принципів у законодавстві є суттєвою нагальною проблемою сучасної правової системи України. Вона впливає на ефективність правового регулювання, стабільність та довіру до судової практики, а також рівень правової визначеності. Вирішення цієї болючої проблеми можливе лише за умови поєднання зусиль законодавця, судової влади та юридичної науки з метою забезпечення чіткого, послідовного, зрозумілого й передбачуваного застосування принципів права.[4]

3.4. Євроінтеграційні виклики у сфері принципів цивільного права

Євроінтеграційний курс України, який закріплений на конституційному рівні, зумовлює глибокі трансформаційні процеси у національній правовій системі, зокрема саме у сфері цивільного права. Адаптація законодавства України до права Європейського Союзу є не лише формальним процесом приведення нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire*, але й шляхом до складним змістовним переосмисленням фундаментальних засад цивільно-правового регулювання, реструкталізацію в суспільстві. Особливе значення на шляху до євроінтеграції у цьому контексті

мають принципи цивільного права, які визначають спрямованість, межі та методи правового регулювання приватноправових відносин.[8]

Принципи цивільного права, які закріплені у статті 3 Цивільного кодексу України, значною мірою корелюють і мають відображення із загальноєвропейськими правовими цінностями, такими як верховенство права, свобода договору, добросовісність, справедливість і рівність учасників цивільних правовідносин. Водночас цей процес євроінтеграції виявляє низку проблем та викликів, пов'язаних із різницею правових традицій, рівнем деталізації принципів, законодавчими особливостями їх практичного застосування та роллю сучасної судової практики.[20]

Європейське цивільне право формується під значним впливом рішень Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини, які надають принципам права практичного, динамічного, «живого» змісту. Натомість в українській правовій системі принципи цивільного права тривалий час розглядалися переважно як декларативні положення, що створює додаткові труднощі у процесі правової гармонізації між законодавством та судочинством, розумінням принципів права та використання їх на практичному рівні.

Гармонізація принципів цивільного права України з правом Європейського Союзу

Одним із ключових євроінтеграційних викликів для правової системи України є необхідність гармонізації національних принципів цивільного права з принципами, що впливають із права ЄС та європейських модельних актів, зокрема Принципів європейського договірної права (PECL), Принципів УНІДРУА, а також Проекту Загальної рамки довідкових положень (DCFR).

У європейській правовій традиції та практиці принципи цивільного права мають не лише нормативний, а й інтерпретаційний характер, слугуючи інструментом подолання прогалів у праві, неупередженого погляду та забезпечення справедливого балансу інтересів сторін. Такі принципи, як

добросовісність і розумність, активно застосовуються судами ЄС для оцінки поведінки та дій, що знеї впливають, учасників цивільного обороту. В Україні ж практична реалізація цих принципів часто ускладнюється відсутністю чітких зрозумілих критеріїв застосування та неоднорідністю судової практики.

Особливу складність становить імплементація та розуміння принципу добросовісності як універсального стандарту поведінки учасників у цивільних правовідносинах. У праві ЄС добросовісність розглядається як активний обов'язок сторін діяти з повагою, чесно, лояльно та з урахуванням інтересів контрагента. В українському цивільному праві цей принцип ще не набув аналогічного регулятивного потенціалу в практичній сфері, що створює ризики формального застосування європейських стандартів в правозастосовчій практиці без належного змістовного наповнення.[8]

Роль судової практики у подоланні євроінтеграційних викликів

Важливу і ключову роль у процесі адаптації принципів цивільного права до європейських стандартів відіграє саме судова практика. Європейська модель правозастосування передбачає активну роль суду у формуванні юридично правових підходів, заснованих на зазначених принципах права, а не виключно на буквальному тлумаченні юридичних норм закону. Це особливо видно і характерно для практики Європейського суду з прав людини, рішення якого мають безпосередній вплив на розвиток приватноправових інститутів у державах – членах Ради Європи.

Для України дуже серйозним викликом залишається проблема узгодженості та передбачуваності судової практики у сфері тлумачення застосування принципів цивільного права. Незважаючи на поступове формування правових позицій Верховного Суду, суди нижчих інстанцій не завжди однаково розуміють і застосовують на практиці принципи справедливості, розумності та пропорційності. Це знижує рівень правової визначеності, підриває довіру та ускладнює інтеграцію європейських стандартів у національну правову систему.[13]

Крім того, євроінтеграція вимагає напрямку активнішого використання судами України практики Суду ЄС та ЄСПЛ як необхідного джерела правових аргументів. Однак на практиці таке використання часто має фрагментарний і формальний характер, а також не супроводжується глибоким аналізом змісту відповідних принципів, що зумовлює нестабільне та поверхневе запозичення європейських правових підходів.

Перспективи розвитку принципів цивільного права в умовах євроінтеграції

Євроінтеграційні виклики у сфері принципів цивільного права України слід розглядати не лише як поверхневу проблему, а й як яскраву можливість для модернізації національної правової системи. Подальший розвиток цивільного права має ґрунтуватися на поглибленні ролі принципів (не поверхневому їх тлумаченні) як реальних стабілізаторів та регуляторів суспільних відносин, здатних забезпечити стабільність і баланс між приватною автономією та публічними інтересами.

Перспективним напрямом для цього є кодифікаційне уточнення змісту окремих принципів цивільного права з урахуванням необхідного європейського досвіду, а також розроблення доктринальних підходів до їх практичного застосування. Важливе значення на практиці має також підвищення рівня знання та правової культури суддів та правозастосувачів, що дозволить ефективніше інтегрувати європейські стандарти у національну судову практику.[8]

З цього випливає висновок, що євроінтеграційні виклики у сфері принципів цивільного права України полягають у необхідності поєднання національних правових традицій із сучасними європейськими підходами. Успішне подолання цих викликів та перешкод можливе лише за умови комплексного продуманого реформування законодавства, розвитку правової доктрини та формування сталої судової практики, орієнтованої на принципи та цінності верховенства права, справедливості та добросовісності.

3.5. Напрямки вдосконалення реалізації принципів цивільного права України: удосконалення законодавчої бази та розвиток єдиної судової практики

Попри формальне декляраційне нормативне закріплення, реалізація принципів цивільного права на практиці залишається проблемною в судочинстві. Це зумовлено як недоліками законодавчої бази, так і відсутністю належної єдності судової практики. У результаті принципи цивільного права нерідко застосовуються фрагментарно та формально, непослідовно або декларативно, що негативно впливає на рівень правової визначеності, передбачуваності судових рішень та довіру громадян до правосуддя.[16]

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання про визначення основних напрямків для удосконалення реалізації принципів цивільного права України, серед яких ключове значення мають удосконалення законодавчої бази та розвиток єдиної судової практики.

Удосконалення законодавчої бази як напрям реалізації принципів цивільного права

Одним із самих пріоритетних напрямків удосконалення реалізації принципів цивільного права є їх подальший розвиток і вдосконалення законодавчої бази держави. Хоча Цивільний кодекс України закріплює систему основних принципів цивільного права, але їх нормативне формулювання часто має оціночний, узагальнений характер, дещо декларативний, що ускладнює практичне застосування в судовій практиці.

Проблемою є, зокрема, відсутність чітких встановлених законодавчих критеріїв реалізації таких принципів, як добросовісність, розумність та справедливість. Закон не завжди визначає певні межі допустимої поведінки, оцінки дій учасників цивільних правовідносин, залишаючи значний простір для судового розсуду. З одного боку, це відповідає природі розглядаючих

принципів як гнучких регуляторів, а з іншого боку — створює ризики суб'єктивізму та неоднакового правозастосування.[16]

Удосконалення законодавчої бази має передбачати:

-конкретизацію змісту окремих принципів цивільного права через спеціальні норми ЦК України та інших актів цивільного законодавства;

-узгодження загальних положень цивільного права з нормами спеціального законодавства (законів у сфері захисту прав споживачів, корпоративних відносин, інтелектуальної власності тощо);

-усунення колізій і прогалин, які перешкоджають ефективній реалізації принципів.

Важливим необхідним аспектом удосконалення законодавства є інтеграція та адаптація цивільного права України до європейських правових стандартів. Це сприятиме наповненню принципів цивільного права реальним регулятивним змістом та підвищенню рівня правового захисту приватних осіб.

Роль судової практики у забезпеченні реалізації принципів цивільного права

Судова практика відіграє дуже вирішальну роль у реалізації принципів цивільного права, оскільки саме суди безпосередньо застосовують ці принципи при вирішенні певних конкретних цивільних спорів. Особливо це стосується ситуацій та випадків, коли норми законодавства є неповними, суперечливими або потребують тлумачення.[13]

Принципи цивільного права часто використовуються судами як діючий інструмент впливу подолання прогалин у праві, корекції формального недосконалого застосування норм та забезпечення справедливого балансу інтересів між сторонами. Наприклад, принцип добросовісності на практиці застосовується для запобігання зловживанню правом, а принцип справедливості використовують— для оцінки співмірності правових наслідків поведінки учасників цивільних правовідносин тощо.

Однак на практиці маємо проблему відсутності єдиного підходу до застосування принципів цивільного права судами різних інстанцій. Аналогічні справи, які мають схожі обставини, можуть вирішуватися по-різному, що підриває принцип правової визначеності та рівності всіх перед законом, а також довіру до судової системи. Це свідчить про необхідність системного розвитку єдиної судової практики та змін.

Розвиток єдиної судової практики як умова ефективної реалізації принципів

Розвиток єдиної судової практики країни є одним із ключових напрямків удосконалення реалізації принципів цивільного права України. Особлива і ключова роль у цьому процесі належить Верховному Суду, який покликаний забезпечувати розуміння та однакове застосування норм права судами нижчих інстанцій.

Формування єдиної судової практики передбачає:

-узагальнення судових рішень та формування сталих правових позицій щодо застосування принципів цивільного права;

-чітке та аргументоване викладення мотивів застосування принципів у постановках Верховного Суду;

-орієнтацію судів нижчих інстанцій на правові висновки Верховного Суду як джерело правової визначеності.

Важливим є також забезпечення відкритості, прозорості та доступності судової практики, що дозволяє учасникам цивільних правовідносин розуміти та прогнозувати правові наслідки своєї поведінки. Єдність судової практики сприяє підвищенню рівня довіри громадян до судової системи та ефективному захисту цивільних прав.[6]

Окрім того наразі, доцільним є активне використання судами практики Європейського суду з прав людини, як доступного джерела тлумачення принципів верховенства права, справедливості та пропорційності у цивільних правовідносинах.

Реалізація вище перерахованих принципів цивільного права України потребує комплексного та системного вдосконалення та змін. Ключовими напрямками такого вдосконалення є, по-перше, розвиток і конкретизація законодавчої бази, спрямованої на усунення недоліків, прогалин і колізій та адаптацію цивільного законодавства України до європейських стандартів, і, по-друге, формування єдиної та послідовної судової практики.

Поєднання якісного послідовного законодавчого регулювання з єдиною узгодженою правозастосовною діяльністю судів створює необхідні умови для ефективної реалізації принципів цивільного права в житті, забезпечення справедливого балансу між інтересами учасників цивільних правовідносин та зміцнення демократичної правової держави в Україні.

3.6. Впровадження європейських стандартів верховенства права. Підвищення правової культури учасників цивільних правовідносин.[20]

Верховенство права наразі є фундаментальним принципом демократичної правової держави та одним із ключових стандартів, на яких тримається і ґрунтується правопорядок Європейського Союзу. Для України, яка обрала європейський вектор розвитку та прагне інтеграції до європейського правового простору, впровадження норм та європейських стандартів верховенства права набуває особливого прагнення та актуальності. Водночас, ефективна реалізація принципу демократії неможлива без належного відповідного рівня правової культури учасників цивільних правовідносин, адже саме відосвідченості і правосвідомості громадян, юридичних осіб та державних органів залежить практичне втілення та використання правових норм.[8]

Європейські стандарти верховенства права сформувалися під впливом практики Європейського суду з прав людини, а також рекомендацій Венеційської комісії та правових актів Ради Європи. Вони включають в собі

такі складові, як законність, правова визначеність, заборона свавільного втручання держави у права особи, доступ до справедливого суду, рівність усіх перед законом і ефективний захист порушених прав. У цивільно-правовій сфері ці діючі стандарти проявляються через забезпечення стабільності цивільного обороту, захист права власності, свободу договору, добросовісність і справедливість у правовідносинах.

Впровадження європейських норм та стандартів верховенства права в Україні відбувається насамперед шляхом розробки та удосконалення законодавчої бази, а також гармонізації національного права разом з правом Європейського Союзу. Цивільний кодекс України вже містить низку положень, які відповідають європейським підходам, зокрема щодо рівності учасників цивільних правовідносин, недопустимості зловживання правом, свободи договору, а також захисту порушених прав. Водночас важливим є не лише формальне деклароване закріплення принципів, а й їх послідовне застосування в судовій практиці та повсякденній правореалізаційній діяльності.

Особливу роль у просуванні і впровадженні стандартів верховенства права відіграє судова влада країни. Орієнтація судів на практику Європейського суду з прав людини сприяє формуванню єдиної системи підходів до тлумачення та розгляду цивільно-правових норм, посиленню захисту прав людини та забезпеченню правової визначеності. Судова практика має бути передбачуваною, прозорою, послідовною та справедливою, що є важливою умовою довіри громадян до судової правової системи.[6]

Разом із тим впровадження європейських стандартів верховенства права тісно пов'язане з підвищенням правової культури учасників цивільних правовідносин. Правова культура охоплює рівень знань про право, повагу до закону, готовність діяти відповідно до правових норм і принципів, а також усвідомлення відповідальності за власні дії. Низький рівень правової

культури призводить до зловживання правами, ігнорування договірних зобов'язань, правового нігілізму та поширення конфліктів у цивільній сфері.

Підвищення правової культури можливе через системну правову освіту та правове виховання. Важливе значення має включення правничих знань до освітніх програм, проведення інформаційних кампаній, роз'яснення прав і обов'язків громадян, а також популяризація принципів добросовісності, справедливості та розумності у цивільних правовідносинах. Не менш важливою є роль адвокатів, нотаріусів, суддів та інших правників, які формують правову поведінку учасників цивільного обороту своїм професійним прикладом.

Окрім того, підвищення самої правової культури учасників цивільно правовідносин буде сприяти зміцненню договірної дисципліни та зменшенню кількості правових спорів в суспільстві. Усвідомлення значення та важливості правових норм і принципів верховенства права стимулює сторони-учасниці діяти добросовісно, шукати компромісні шляхи вирішення та врегулювання конфліктів, а також поважати права інших осіб – суб'єктів цивільних відносин.[13]

Впровадження в життя європейських стандартів верховенства права та підвищення правової культури учасників цивільних правовідносин є взаємопов'язаними між собою процесами, що мають стратегічне значення для розвитку правової системи України. Лише за умови поєднання якісного законодавства в країні, сталої та єдиної судової практики, високого рівня правосвідомості громадян можливе раціональне та ефективне функціонування цивільного права відповідно до європейських стандартів і забезпечення реального дієвого захисту прав та законних інтересів особи.

ВИСНОВОК

Отже, розглядаючи цю тему, аналіз актуальних проблем тлумачення принципів цивільного права України дає однозначні підстави для висновку, що саме від якості та єдності розуміння цих принципів залежить ефективність усього механізму цивільно-правового регулювання. Принципи цивільного права виступають не лише вихідними засадами формування норм законодавства декларативного характеру, а й універсальними орієнтирами для правозастосовної діяльності, зокрема для судів різних інстанцій при вирішенні конкретних спорів. В умовах швидкого динамічного розвитку суспільних відносин та євроінтеграційних процесів проблема належного тлумачення даних принципів набуває особливої актуальності.[21]

Однією значущою ключовою проблемою є недостатня визначеність і формальність змісту окремих принципів цивільного права на законодавчому рівні. Хоча Цивільний кодекс України закріплює основні принципи, такі як справедливість, добросовісність, розумність, свобода договору, рівність учасників цивільних правовідносин та неприпустимість зловживання правом, їх формулювання часто має загальний і оціночний характер, що є неприпустимим для судової ланки влади. Це зумовлює різноманітність підходів до їх тлумачення та неоднозначного застосування, що, у свою чергу, призводить до неоднакової судової практики та правової невизначеності в судах різних інстанцій.

Суттєвою проблемою також в цій галузі є відсутність чітких методологічних підходів до тлумачення принципів цивільного права. На практиці судова система нерідко використовує принципи фрагментарно та формально, без належного необхідного системного зв'язку з іншими нормами законодавства та без урахування їх функціонального призначення. У багатьох випадках на практиці принципи застосовуються формально, як декларативні положення, або ж навпаки — використовуються надмірно широко, що може призводити до перевищення та підміни норм права

суддівським розсудом. Така неоднозначна ситуація створює ризики порушення необхідного балансу між гнучкістю правового регулювання та вимогами принципу правової визначеності.

Окремої нашої уваги заслуговує нагальна проблема узгодженості судової практики у такій сфері, як тлумачення принципів цивільного права. Різні підходи судів до розуміння однакових принципів породжують різні погляди та негативно впливають на передбачуваність судових рішень та рівень довіри суспільства до судової системи загалом. У цьому контексті важливу роль відіграє практика Верховного Суду, яка має забезпечувати не розгалуженість, а єдність тлумачення та застосування принципів цивільного права. Водночас, навіть за наявності правових позицій найвищої судової інстанції, проблема їх послідовного врахування та використання судами нижчих інстанцій залишається актуальною.

А також не менш значущою наразі є проблема співвідношення національного тлумачення принципів цивільного права з європейськими стандартами і принципами, зокрема практикою Європейського суду з прав людини та принципами приватного права Європейського Союзу. Обговорювані процеси гармонізації законодавства України з правом ЄС вимагають негайного переосмислення традиційних підходів до тлумачення таких принципів, як справедливість, пропорційність, правова визначеність та добросовісність. Водночас відсутність належної адаптованої політики європейських підходів у національній правозастосовній практиці ускладнює реалізацію цих принципів у повному обсязі.

Узагальнюючи викладене в курсовій роботі, слід зазначити, що необхідність подолання актуальних проблем тлумачення принципів цивільного права України дуже потребує комплексного розширеного підходу. Він має включати в себе вдосконалення законодавчого закріплення принципів, розроблення єдиних науково обґрунтованих підходів до їх тлумачення, забезпечення сталості та єдності судової практики, а також активне використання європейського правового досвіду в цій сфері. Лише за

безперечної умови системного та послідовного підходу до тлумачення принципів цивільного права, можливе досягнення головної мети цивільного законодавства — ефективного, справедливого та передбачуваного захисту прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин в демократичному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Басай О.В. «Поняття та значення принципів цивільного права// Збірник наукових праць «Актуальні проблеми держави і права» 2012р.(Вип.66)
2. Борисова В.І., Спасибо-Фатєєва Яроцький В.Л. В.Л «Цивільне право України» Харків Право 2011р.
3. Борисова В.І. «Проблеми цивільного права та процесу» Збірник наукових доповідей 2016р., Харківський національний університет внутрішніх справ
4. Борисова В.І. «Базові принципи цивільного права України» Харків Право 2011р.
5. Голубєва « Принципи цивільного права як методологічна основа цивільного права України» Збірник « Актуальні проблеми держави та права» сайт НУ «ОЮА»2007р.
6. Дзера О.В. «Актуальні проблеми цивільного права» Харків Право 2011р.
7. Дзера О.В. «Цивільне право України» Юрінком Інтер Київ 2017р.
8. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. Політологічний енциклопедичний словник Требіна М.П. Харків Право 2015р.
9. Жорнокуй Ю.М. «Сучасні проблеми цивільного права та процесу» Навчальний посібник Харків Право 2017р.
10. Конституція України 28.06.1996р. Київ ВАІТЕ 2021р.
11. Колодій А.М. «Конституція і розвиток принципів права» Методологічні питання Київ 1999р.
12. Кузнецова Н.С. , Дзера О.І., Коссак В.М. Науково-практичний коментар Цивільного Кодексу України Юрінком Інтер Київ 2008р.
13. Кузнецова Н.С. «Принципи цивільного права як основа правозастосування» Юрінком Інтер Київ 2008р.

14. Рішення Конституційного суду України «Щодо тлумачення принципу верховенства права, справедливості та правової визначеності» від 20.12.2017р. Офіційний портал Верховної Ради України <https://zakon.uada.gov.ua>

15. Практика Європейського суду з прав людини «Щодо принципу правової визначеності та справедливого суду». Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. 31.12.2019р.

16. Луць В.В. «Принцип справедливості в цивільному праві» журнал «Право України» випуск 2019р. №1

17. Тобота Ю.А. «Принцип справедливості, розумності у цивільному праві» Харків нац. пед. ун-т імені Г.С.Сковороди 2020р.

18. Харитонов Є.О. «Принципи цивільного права» Збірник наукових праць Одеса Юридична література 2015р.

19. Харитонов Є.О. «Проблеми тлумачення принципів цивільного права України». Наукова стаття Актуальні проблеми держави та права УДК347(477) 2008р.

20. Цивільний Кодекс України 16.01.2003р. Офіційний портал Верховної Ради України (zakon.rada.gov.ua)

21. Чернега В. «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» Ліра-К 2024р.